

DOI: 10.21005/pif.2016.25.B-04

TEATRALNY CHARAKTER MODERNISTYCZNEJ ARCHITEKTURY UZDROWISKOWEJ RABKI-ZDROJU – ANALIZA PORÓWNAWCZA WYBRANYCH BUDYNKÓW

THEATRICAL CHARACTER OF THE MODERNISTIC SPA ARCHITECTURE IN THE RABKA-ZDROJ CITY – COMPARATIVE ANALYSIS OF SELECTED BUILDINGS

Ewa Maria Romaniak
mgr inż. arch.

Politechnika Krakowska Wydział Architektury
Instytut Projektowania Urbanistycznego
Zakład Przestrzeni Urbanistycznych

STRESZCZENIE

Niezrozumienie tematyki oraz wartości kulturowych i estetycznych doprowadza do degradacji dorobku architektonicznego i pogłębia chaos przestrzeni miasta. Nowy sposób patrzenia na architekturę, jej porównanie za pomocą analogi do dziedziny teatru daje możliwość głębszego wniknięcia w istotę dzieła architektonicznego, a tym samym porozumienia pomiędzy architektami, a osobami spoza kręgu zawodowego.

Słowa kluczowe: analogie pomiędzy arch. i teatrem, arch. uzdrowiskowa, spektakl arch.

ABSTRACT

Unawareness of functional, cultural and aesthetic qualities deepens the general lack of understanding of the topic, leading to degradation of architectural heritage and expansion of chaos in urban space. A new point of view on architecture, comparison by analogy to a field of theatre provides an opportunity to probe the essence of architectural creation, and, in this way, broaden mutual understanding between architects and people not dealing with architecture professionally.

Key words: analogies between arch. and theatre, health resort arch., arch. spectacle.

1. WPROWADZENIE

W ostatnim czasie narasta obojętność mieszkańców wobec architektury na terenie miasta Rabka-Zdrój, prowadząca do niekorzystnych zmian w krajobrazie miasta, pomimo tego, że Rabka jest *miejscością posiadającą wysokie walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturalne*.

Przemiany polityczne oraz zmiana profilu lecznictwa doprowadziły do licznych zmian w sposobie użytkowania obiektów. Tym samym zmieniające się potrzeby użytkowników inicjują zmiany w formie architektonicznej oraz przeorganizowaniu całych zespołów urbanistycznych na terenach ośrodków uzdrowiskowych. Brak poczucia tożsamości miejsca doprowadza do niszczenia dobrej architektury. Wiele obiektów popada w ruinę, inne są często przebudowywane mimo spełnienia kryteriów wartości lub burzone. Nowe i chaotyczne inwestycje doprowadzają do narastającego bałaganu w przestrzeni urbanistycznej, jak i w estetyce nowo powstającej architektury [8].

Celem tej publikacji jest zwrócenie uwagi na modernistyczną architekturę uzdrowiskową miasta Rabka Zdrój i jej szczególną wartość w kontekście dziedzictwa kulturowego i historycznego uzdrowiska. Analiza wybranych przykładów tej architektury pokazuje ich wspólne cechy charakterystyczne, a także uwidacznia współczesne problemy, jakie wiążą się z dalszym funkcjonowaniem tych obiektów w zmieniających się warunkach (nowe potrzeby użytkowników).

Celem kolejnym jest przedstawienie i opisanie przykładów tej architektury poprzez analogie do dziedziny teatru, z wykorzystaniem z właściwości *wspólnoty sztuk*¹. Porównanie świata do teatru ma długą tradycję. Relacja człowieka z przestrzenią funkcjonuje w szczególny sposób w widowisku teatralnym. Przestrzeń w teatrze jest jednym z czynników budujących widowisko [2]. Poprzez analogie wybrane obiekty architektoniczne zostały poddane analizie w kontekście spektaklu miasta.

Porównanie formowania i oddziaływania na człowieka przestrzeni w spektaklu teatralnym i przestrzeni architektonicznej w mieście [3], daje możliwość spojrzenia na architekturę z innej perspektywy. Tego rodzaju interdyscyplinarny sposób oceny architektury może poszerzyć możliwości oceny i zrozumienia problematyki. Tym samym przyczynić się do lepszego porozumienia pomiędzy architektami, a osobami spoza kręgu zawodowego.

2. OMÓWIENIE WYBRANYCH PRZYKŁADÓW

Lokalizacja w przestrzeni miasta

Okresem największego rozwoju uzdrowiska była druga połowa XX w., kiedy w następstwie wzrastającego zapotrzebowania, powstało wiele nowych obiektów. Wśród nich zostały wybrane do analizy budynki uzdrowiskowe: Sanatorium Cegielski oraz Centrum Zdrowia i Urody – Zakład Przyrodolecznicy, będące charakterystycznymi przykładami rabczańskiej architektury uzdrowiskowej z tego okresu.

Są one położone w różnych częściach miasta. Sanatorium Cegielski (ryc.1) znajduje się na południowym stoku góry Bania. Budynek Zakładu Balneologicznego (ryc.1) jest zlokalizowany w centrum miasta, gdzie jest dostępny dla szerszego grona pacjentów. Obie lokalizacje mieszczą się w zakresie strefy ochronnej A uzdrowiska², czyli na obszarze przeznaczonym przede wszystkim dla kuracjuszy. Ukształtowanie i zagospodarowanie tego obszaru powinno zapewniać optymalne warunki dla lecznictwa uzdrowiskowego. Teren jest również przedłużeniem funkcjonalnym obiektów uzdrowiskowych znajdujących się na nim [4, s.11]. Z analizy lokalizacji pod kątem typów mezoklimatu wynika, że budy-

¹ *Wspólnota sztuk daje możliwość ich przyrównywania, tym samym wskazując na elementy różniące. Wszystkie sztuki łączy wspólna budowa (kompozycja), przebieg procesu twórczego, proces materializacji dzieła* [5, s. 53]

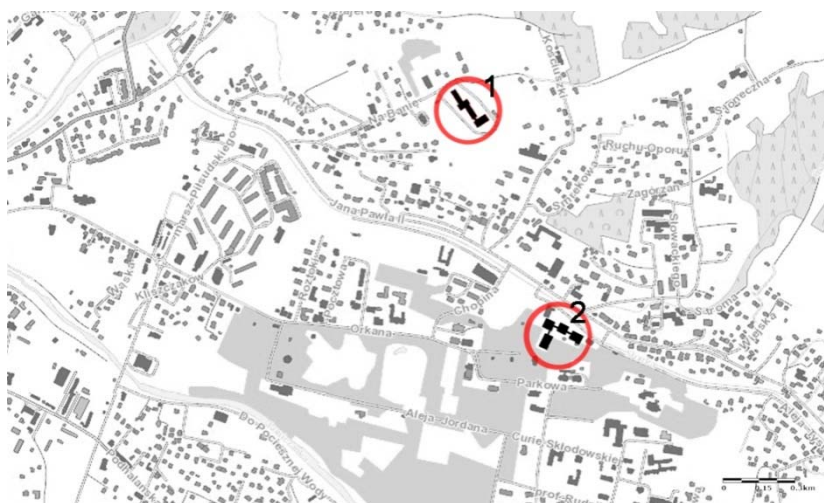
² Na podstawie ilustracji z *Miejscowego Planu Ogólnego Miasta i Gminy Rabka 1975–1991* [4].

nek 1 (ryc.1) znajduje się w klasie klimatycznej B typu I (obniżenia dolinne) i podtypu IC (teren zboczy dolinnych cieplejszych i suchszych nocy), a budynek 2 (ryc.1), znajduje się w klasie klimatycznej D również typu I (obniżenia dolinne), natomiast podtypu IA (czyli teren den dolinnych, warunki najbardziej kontrastowe)³

Zakład Balneologiczny leży w mniej korzystnej lokalizacji pod kątem mezoklimatu niż pozostałe budynki. Jest to jednak znajdujące się w dolinie potoku Słonki funkcjonalne centrum uzdrowiska, od którego promieniście na stokach zlokalizowane są sanatoria. Znaczenie mezoklimatu nie jest tak istotne ze względu na przebywanie w tym miejscu jedynie podczas zabiegów. W sanatorium 1 (ryc.1), gdzie przewidziany jest stały pobyt pacjentów, warunki mezoklimatu są bardzo korzystne. Promieniste rozmieszczenie sanatoriów ma korzystny wpływ również na gęstość zabudowy i liczbę pacjentów zgromadzonych w danym obszarze, co uwarunkowane było oddzielnymi przepisami prawnymi dotyczącymi uzdrowisk, a ściślej minimalną ilością terenów zielonych, jaka przypadać miała na jednego pacjenta. W tym miejscu warto wspomnieć, że *Miejscowy Plan Ogólny Miasta i Gminy Rabka na lata 1975–1991* zakładał rozwój uzdrowiska i poszerzenie istniejącego parku Zdrojowego o park Górny zlokalizowany na stoku góry Bania [4, s. 36].

Ryc. 1. Mapa Rabki – lokalizacja obiektów: 1 – Sanatorium Cegielski, 2 – Zakład Przyrodoleczniczy. Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 1. Rabka Map – localization of objects: 1 – Cegielski Spa, 2 – Balneal Institute. Source: E. Romaniak

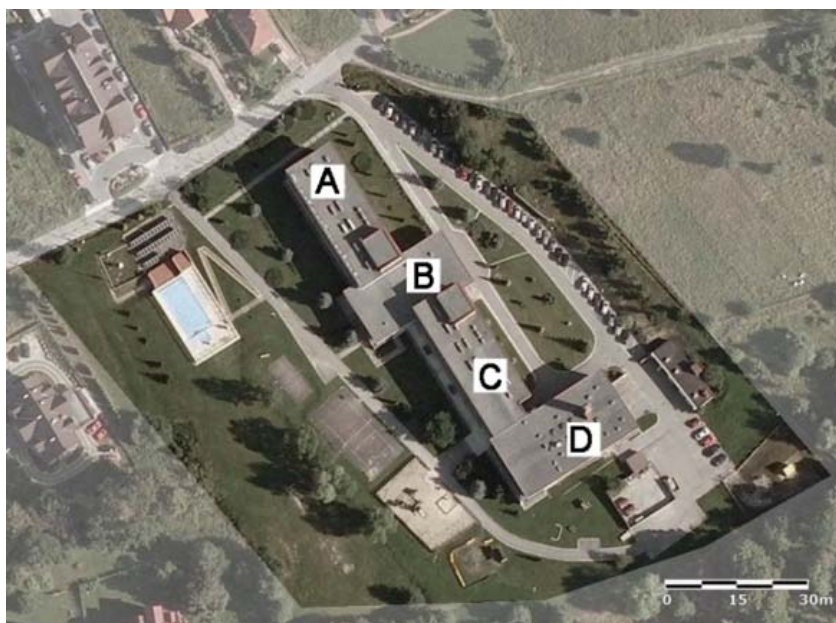
Sanatorium Cegielski

Obecnie obiekt oferuje komfortowe apartamenty mieszczące sypialnie, pokój wypoczynkowy z balkonem, łazienkę oraz aneks kuchenny. W budynku zlokalizowane są: przedszkole, kawiarnia, mała biblioteka, wypożyczalnia sprzętu sportowego oraz usługi dodatkowe. Na terenie kompleksu zlokalizowany jest otwarty basen z podgrzewaną wodą oraz boiska do gier.

Budynek znajduje się na południowym stoku góry Bania przy ul. Na Banię. Bryła budynku usytuowana jest względem stron świata oraz naturalnego ukształtowania terenu w taki sposób, aby pokoje posiadały doświetlenie od strony południowej. Wartością dodaną są otwarcia widokowe: na panoramę Rabki (strona południowo-zachodnia) oraz zamykający horyzont las od strony północnego wschodu. Cała forma składa się z czterech mniejszych części, przenikających się brył o zróżnicowanej wysokości (dwie oraz trzy kondygnacje). Bryły są proste, dachy płaskie z wyraźnie zarysowanymi attykami, co stanowi czytelną kompozycję. Części budynku A i C (ryc. 2), mieszczące główne apartamenty, są wyraźnie wydłużone wzdłuż poziomic terenu. Kubatury B i D (ryc.2), zawierające funkcje uzupełniające obiektu oraz pomieszczenia administracyjne i techniczne, przedzielające

³ Na podstawie mapy: *Rabka – bonitacja terenu według typów mezoklimatu*, 1974.

prostokątne części A i C (ryc. 2), są ułożone dłuższym bokiem prostokątnie do poziomu terenu. Przed budynkiem od strony południowo-zachodniej zlokalizowany jest basen oraz boiska. Po przeciwnej stronie, od północy, znajduje się parking oraz główne wejście do budynku (ryc. 3). Poszczególne mniejsze kubatury (części A, B, C – ryc. 2) przenikają się wzajemnie, nadając całej formie lekkości. Przez ten zabieg bryła nie przytłacza wielkością i wpisuje się w kontekst otaczającej architektury, jednocześnie dzięki podziałowi na mniejsze bryły buduje atrakcyjną formę rzeźbiarską budynku.

Ryc. 2. Sanatorium Cegielski – widok z lotu ptaka. Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 2. Cegielski Spa – bird's eye view. Source: E. Romaniak

Elewacje budynku podkreślają kierunek horyzontalny przez zastosowanie pasmowego ustawienia okien, odpowiednią kolorystykę i materiały: atyki, podmurówki oraz balustrady balkonów oplatających kubatury A i C (ryc. 2). Utworzone tymi zabiegami pasy na elewacji wizualnie rozciągają i spłaszczają budynek, który wydaje się przylegać do terenu. Kierunek horyzontalny przerwany jest częściami B i D (ryc.2). Wykorzystane jest naturalne ukształtowanie terenu, elewacja zróżnicowana w wysokości faluje wzdłuż poziomu. Użyta konstrukcja słupowo-ryglowa umożliwiła m.in. zastosowanie okien pasmowych. Materiały użyte do wykończenia budynku stanowią harmonijne dopełnienie koncepcji. Surowość tynków zestawiona jest z drewnianymi detalami balustrad oraz kamienną podmurówką. Obecna kolorystyka jest zróżnicowana na barwy naturalnych materiałów (szarość kamienia, ciemnobrązowe drewno) oraz dwóch kolorów tynku w tonacji beżowo-pomarańczowej. Kolorystyka w naturalny sposób podkreśla poziomy podziałów (ryc. 3). Charakterystycznym elementem budynku jest świecący na niebiesko neon znajdujący się na atyce części budynku A z logo oraz nazwą obiektu: Sanatorium Cegielski (ryc.6).

Z punktu widzenia dziedziny teatralnej obiekt jest świadomie wkomponowany w teren poprzez wykorzystanie naturalnego oświetlenia oraz zwartej i niskiej bryły. Zwieńczenie neonem południowej elewacji podkreśla ważność kadru widocznego od strony miasta zarówno w dzień, jak i w nocy. Tłem dla jasnego budynku na pierwszym planie jest las przybierający w zależności od pory dnia i roku różnorodne odcienie zieleni (przewaga lasu iglastego). Zastosowanie drewna w balustradach oraz kamienia na elewacjach jest pewnego rodzaju nawiązaniem pierwszego planu do tła i zarazem kontekstu.

Ryc. 3. Sanatorium Cegielski – strefa wejściowa, frag. elewacji północnej. Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 3. Cegielski Spa – entrance area, part of the northern elevation. Source: E. Romaniak

Centrum Zdrowia i Urody – Zakład Przyrodoleczniczy

Obiekt stworzony jako baza zabiegowa uzdrowiska z funkcją uzupełniającą w parterach. Główna funkcja zabiegowa została zachowana. Zmieniła się ogólna dystrybucja przestrzeni oraz jej proporcje względem funkcji leczniczych oraz towarzyszących funkcji usługowo-handlowych. Zabiegi dostępne dla wszystkich pacjentów są oparte głównie na naturalnym bogactwie Rabki – solankach.

Zakład usytuowany jest w centrum Rabki-Zdroju, przy ul. Orkana. W pobliżu znajduje się dworzec autobusowy, amfiteatr, budynki usługowo-handlowe oraz obiekty kultury i park Zdrojowy. Sanatoria zlokalizowane są wokół, rozchodząc się promieniście od tego miejsca. Budynek leży obok zabytkowej kawiarni Zdrojowej. Wybrana lokalizacja jest w pełni uzasadniona pod kątem funkcjonalności i dostępności. Kompleks uzupełnia linię elewacji od strony głównego deptaka oraz rozwija się wzdłuż potoku Słonka.

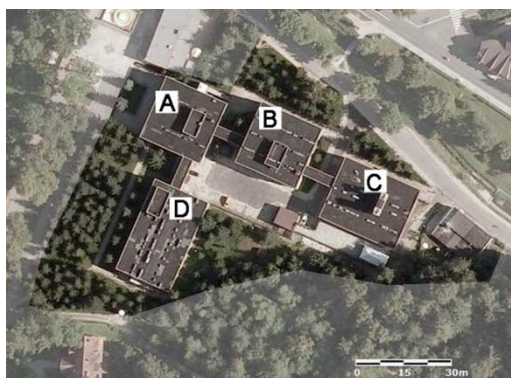
Forma kompleksu składa się z czterech dwu- i trzykondygnacyjnych pawilonów (A, B, C, D – ryc. 4), które połączone zostały łącznikami zlokalizowanymi na poziomie piętra lub jednocześnie parteru i piętra. Bryły pawilonów A, B i C (ryc. 4) w części przyziemia od strony zewnętrznej mają podcienia oraz przeszklenia. Utworzone w ten sposób przestrzenie tworzą naturalne ciągi piesze, łączące wnętrze budynku z zewnątrz i nadające mu lekkości (ryc. 9). Cztery podstawowe bryły, będące prostopadłościanami, wraz z łącznikami i murem oporowym od południa tworzą wewnętrzny plac i całościowo stanowią układ zamknięty z wnętrzem. Dachy są płaskie. Przestrzeń wewnętrzna potraktowana jest jako zaplecze i dojazdy techniczne. Bryły różnią się wysokością, co wynika z naturalnego ukształtowania terenu. Mur oporowy wznosi się na wysokość pierwszej kondygnacji od strony południa (spadek stoku w kierunku północnym) i kształtuje teren w taki sposób, aby pozwolić na doświetlenie pawilonów od strony południowej. W tak powstałym uskoku terenu ukryto pod ziemią zbiornik na olej opałowy oraz pomieszczenia pomocniczo-techniczne. Różnica terenu została wykorzystana do utworzenia tarasu zewnętrznego przy pawilonie D (ryc. 4).

W elewacjach – przez zastosowanie okien pasmowych oraz poziomych pasów okładziny w postaci ciemno malowanego drewna naturalnego – został wyraźnie podkreślony kierunek horyzontalny. Zaznaczenie innego charakteru parteru uwypuklone jest przez podmurówkę z kamienia naturalnego sięgającego pierwszej kondygnacji. Podcienie odrywają

budynek od ziemi, dodając formie lekkości (ryc. 5, 9). Słupy w podcieniach oraz pionowe słupy w oknach nadają rytm pionowy. Przeszklenia zacierają granice pomiędzy wnętrzem a zewnątrz. Otaczająca kompleks zieleń dopełnia całości.

Zastosowana konstrukcja jest żelbetowa, słupowo-ryglowa. Na elewacji pojawiają się trzy główne materiały, tworząc układ trzech kolorów: kamień naturalny ułożony we wzór o równych krawędziach elementów – zabarwienie beżowe, drewno naturalne – pomalowane na ciemny kolor brązu oraz jasnoszary strukturalny tynk. Ciekawym rozwiązaniem jest system grzewczy kompleksu. W pawilonie C (ryc. 4) zlokalizowana została kotłownia. Przewidziano opał m.in. olejem, który doprowadzony był z silosu ukrytego w terenie. Ciepłe powietrze rozprowadzane było do wszystkich pawilonów za pomocą systemu kanałów. Kanały stanowią interesujący system. Dystrybucja rozpoczynała się podziemnymi głównymi arteriami, które mieściły w sobie również inne instalacje, następnie rozchodziły się mniejszymi kanałami na poszczególne kondygnacje i pomieszczenia⁴.

Posługując się analogiami do widowiska teatralnego, obserwujemy architekturę w naturalnie ograniczających ją elementach przestrzennych tworzących kadry widowiska architektonicznego. Kadry podzielone zostały na trzy grupy: widok z zewnątrz obiektu, widok z wnętrza założenia pawilonów – funkcje techniczne, wewnętrzny plac oraz kadry „pomiędzy” – wszelkie podcienie, styk zewnątrz z wnętrzem. Obiekt swoją grą zwraca na siebie uwagę i wchodzi w interakcję z widzem, podkreślając w ten sposób swoją zaprojektowaną architektoniczną funkcję. Istotnym elementem są pasy okładziny drewnianej, które jako szczegół dopełniają całości wysmakowanych odczuć. Z jednej strony wywołują odczucie spójności z otoczeniem i szlachetności przez nawiązania materiałowe. Z drugiej strony zniszczone elementy ujawniają pewne mankamenty, które mogą wynikać z uwarunkowań ekonomicznych lub z małej świadomości potrzeb konserwacji budynku. Z uwagi na ten aspekt warto przemyśleć, czy materiał naturalny – szlachetny, lecz wymagający dużych nakładów pracy w utrzymaniu, zamienić na inny – imitujący ten pierwotny, lecz będący łatwiejszy w pielęgnacji. Takie zabiegi są z powodzeniem stosowane w teatrze. Celem jest wywołanie u widzów pożądanego odbioru efektu wizualnego.

Ryc. 4. Zakład Przyrodolecznicy – widok z lotu ptaka. Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 4. Balneal Institute – bird's eye view. Source: E. Romaniak

Ryc. 5. Zakład Przyrodolecznicy – widok na pawilon A od strony północnej. Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 5. Balneal Institute – view of the pavilion A from the north. Source: E. Romaniak

3. PODSUMOWANIE ANALIZY ARCHITEKTURY

Z przeprowadzonej analizy wynika, że z punktu widzenia architektonicznego omawiane obiekty posiadają szereg cech świadczących o uzależnieniu formy budynku od funkcji.

⁴ Na podst. dokumentacji: *Zakład Przyrodolecznicy PPU w Rabce Zdroju – projekt techniczny* [9].

Widoczne jest to w doborze lokalizacji budynków względem kierunków świata oraz w sposobie rozdysponowania funkcji w budynkach, podporządkowanej maksymalnemu doświetleniu pomieszczeń użytkowych: pokoi i sal użytkowych dla kuracjuszy.

Ponadto obiekty te posiadają takie cechy jak: prostota konstrukcji, stosowanie „ludzkiej” skali bez monumentalnych przerysowań, kubiczne formy, asymetria, rozbitcie masy bryły na mniejsze elementy, powiązanie przestrzeni zewnętrznej z wewnętrzną budynku, zastosowanie konstrukcji szkieletowej, dbałość o jednakową atrakcyjność budowli z każdej strony.

Omawiane budynki są niejako powieloną matrycą, mają jednak cechy indywidualne, odróżniające je w obrębie jednego stylu. Posiadają elementy charakterystyczne w postaci ukształtowania brył (ułożenie, przewiązki, podcienie, przejścia, tarasy, rozwiązania techniczne). Powyższe cechy wskazują na funkcjonalizm oraz styl międzynarodowy [6, r. 170, 184]. Różnice, jakie występują pomiędzy nimi, to cechy indywidualne widoczne w detalu wykończenia jak neon w Sanatorium Cegielski lub drewno zastosowane na elewacji Zakładu Przyrodoleczniczego.

Tab. 1. Zestawienie cech budynków w ujęciu architektonicznym. Źródło: opracowanie własne autorki.

ARCHITEKTURA	SANATORIUM CEGIELSKI	ZAKŁAD BALNEOLOGICZNY
USYTUOWANIE	kierunki świata – stok poł.-zach., równoległe z poziomcami terenu	dogodna lokalizacja w centrum, dostosowanie obiektu do istniejącej zabudowy
POŁ. Z TERENEM	częściowe wykorzystanie terenu do ukrycia urządzeń technicznych basenu	wykorzystanie terenu do ukrycia urządzeń technicznych, przeszklenia w parterach, ciągi piesze naturalnie przenikające z wnętrza na zewnątrz budynku oraz podcienie
ELEWACJA	podkreślenie kierunków horyzontalnych, okna pasmowe, drewniane balustrady balkonów, tynk	podkreślenie kierunków horyzontalnych, okna pasmowe, pasy okładziny z drewna, drewniane balustrady schodów, tynk strukturalny
MATERIAŁY I KOLORYSTYKA	tynk – kolor kremowy oraz pomarańczowy, kamień naturalny – kolor beżowy, drewno – ciemny brąz, nawierzchnia – płyty betonowe	tynk strukturalny – kolor jasnoszary, kamień naturalny – beżowy, gładko ścięte krawędzie elementów, drewno – ciemny brąz, nawierzchnia – granit, płyty betonowe
DETAL	neon, drewniane balustrady	drewniana okładzina w pasie poziomym pomiędzy oknami oraz w pasie atyki, drewniane balustrady, ażurowe schody

Podsumowując powyższe przykłady w ujęciu spektaklu, widzimy obecność cech teatralnych, za względu na wykorzystanie takich środków jak światło, kompozycja, naturalne cechy materiałów. Zmiany i przeobrażenia wizualne, jakim są poddawane obiekty w trakcie upływającego czasu w ciągu doby, zmieniających się pór roku, można by nazwać, używając terminologii teatralnej, zmianami scenografii. Sposób, w jaki obiekty oddziałują na otoczenie i subiektywny odbiór widzów wraz z upływającym czasem, to teatr architektury. Architekt w tym wypadku pełni rolę scenografa, tworząc według cudzych scenariuszy (zadanej funkcji). Różnica wynika natomiast z natury dzieła architektonicznego, które jest trwalsze i na lata staje się świadectwem dramaturgii czasów, w których powstała [1, s.161]. Dodatkowo spektakl odbywa się nieustannie w czasie. Jest też więcej zmiennych, począwszy od zmian oświetlenia w ciągu dnia, pogody, aury, pór roku, otoczenia, a skończywszy na zmianach potrzeb funkcjonalnych wymagających poprawek w strukturze całego spektaklu. Budynki po upływie czasu ujawniają swoje defekty, poddawane testom są użyte materiały, które często zaniedbane niszczeją. Nade wszystko poddawane są stale recenzjom odbiorców czyli użytkowników oraz widzów.

Tab. 2. Zestawienie cech budynków w ujęciu widowiska teatralnego. Źródło: opracowanie własne autorki.

TEATR	SANATORIUM CEGIELSKI	ZAKŁAD BALNEOLOGICZNY
WYKONANIE, WIDOKI, KADRY	świadome wykorzystanie oświetlenia w najczęściej oglądanym kadrze widocznym z miasta, jednolita wyraźna forma, zachowująca dla równowagi niską wysokość	wielkość kadrów o podobnym charakterze, rozpoznawalność budynku niezależnie od strony widoku
WYKORZYSTANIE OTOCZENIA JAKO TŁA, PAMIĘĆ MIEJSCA	tło jako kontrast dla bryły, pion drzew są w opozycji do horyzontalnej elewacji, ciemna zieleń stanowi kontrast dla jasnej elewacji	wykorzystanie terenu do ukrycia urządzeń technicznych, przenikanie się zewnątrz z wnętrzem
FORMA (komp. otwarta lub zamknięta, niedopowiedzenia, elementy widoczne lub ukryte)	forma zamknięta, funkcja techniczna częściowo ukryta, rozbicie jednolitej bryły zmieniające odbiór dużej bryły	kompozycja częściowo otwarta, przenikanie się z otoczeniem, widz ma możliwość wniknięcia w strukturę
TEATR	SANATORIUM CEGIELSKI	ZAKŁAD BALNEOLOGICZNY
OBRAZ	podkreślenie kierunków horyzontalnych, wyraźny rysunek linearny podkreślający ukształtowanie terenu	horyzontalne linie okien pasmowych przeciwstawione pionowym kierunkom słupów w podcieniach oraz podziałem pomiędzy oknami, nadanie lekkości poprzez podniesienie w parterze utworzonym podcieniem
CHARAKTER, NASTRÓJ, INTERAKCJA	jednolita matowa powierzchnia, znak rozpoznawalny neon wchodzący w interakcję wizualną w dzień i w nocy	funkcje usługowe w podcieniach i dodatkowe funkcje dostępne dla mieszkańców ożywiają obiekt
SZCZEGÓŁ I JEGO ODBIÓR (wywołanie wysmakowanych odczuć)	niebieski neon jako element charakterystyczny i rozpoznawalny	drewniana okładzina – prawdziwe drewno nadające szlachetności, niepielęgnowane szybko szpeci budynek – poczucie niechlujności

Ryc. 6. Sanatorium Cegielski – elewacja południowa Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 6. Cegielski Spa – south elevation. Source: E. Romaniak

4. WNIOSKI

Przeprowadzona analiza ukazuje wybrane obiekty zespołu uzdrowskiego Rabki jako przykłady architektury modernistycznej oraz funkcjonalnej. Zestawienie jest próbą spojrzenia jednocześnie z punktu widzenia architektonicznego oraz teatralnego.

Oba obiekty odzwierciedlają tendencje w architekturze czasów, w których powstawały i stanowią rodzime bogactwo historyczne, dowód zaawansowanego rozwoju lecznictwa i prosperity tamtego okresu. Stanowią ciekawe przykłady świadczące i podkreślające renomę i rangę uzdrowskiego. Współcześnie niedoceniane budynki modernistyczne Rabki są przykładem doskonale przemyślanej architektury uzdrowskiej o wysokich walorach

estetycznych oraz wysokim poziomie myśli inżynierskiej tamtych czasów. Warto zwrócić na nie uwagę w kontekście tradycji architektonicznej miasta, które na przełomie dziejów śmiało inwestowało w obiekty podążające za aktualnymi tendencjami w architekturze krajowej i światowej.

Z kolei spojrzenie na oba budynki jak na elementy spektaklu pozwala dostrzec ich teatralność. Jest to szczególna cecha budowli, towarzysząca głównie architekturze użyteczności publicznej i obiektów specjalnych (np. zespoły architektury uzdrowiskowej), stanowiąca o wyjątkowej atrakcyjności, ale i ryzykowności rozwiązań, nowatorstwie i nietypowości wynikającej ze specyfiki działań artystycznych, plastycznych czy rzeźbiarskich. Cechy widowiska dotyczą nie tylko zastosowania elementów kompozycji i harmonii używanych w projektowaniu, ale rozmaitych działań zapożyczonych z teatru, takich jak scenografia, reżyseria, zabiegi techniczne i artystyczne (np. intensywność, barwa, rodzaj światła oraz dźwięku). Posługując się nimi nawet w sposób intuicyjny, projektant używa wielu rozmaitych zabiegów i działań charakterystycznych dla profesji związanych z widowiskiem teatralnym. Dodanie nowego punktu widzenia umożliwia pogłębienie zrozumienia dzieła architektonicznego na różnych płaszczyznach jego odbioru.

Zmiany w strukturze Rabki-Zdroju są nieuniknione, choćby ze względu na stopniowe wypieranie funkcji uzdrowiskowej przez wypoczynkową. Jakie działania powinny być podjęte aby właściwie przekształcić funkcję, a zarazem ocalić najcenniejsze walory obiektów uzdrowiskowych?

Problem jest złożony ponieważ *potrzeby i wymagania się podwajają z racji funkcjonowania w tej przestrzeni dwóch grup ludzi: mieszkańców i kuracjuszy* [7, s.190]. Forma spędzania czasu, potrzeby, wymagania, a tym samym odbiór architektury oraz architektury w przestrzeni zarówno miasta, jak i krajobrazu są odmienne. Jak odnaleźć wspólny mianownik, a zarazem taki sposób przedstawienia problematyki, aby stała się bardziej zrozumiała również dla osób niezwiązanych zawodowo z architekturą? To pytanie skierowane do projektantów, ale powinni na nie odpowiedzieć w porozumieniu z całą społecznością mieszkańców i użytkowników, zainteresowanych dobrą kondycją uzdrowiska i nienaruszonym trwaniem miejsca.

Ryc. 7. Sanatorium Cegielski – elewacja północno-zachodnia. Źródło: il. E. Romaniak
Fig. 76. Cegielski Spa – north western elevation. Source: E. Romaniak

Ryc. 8. Zakład Przyrodolecznicy – widok na połączenie pawilonu A i D. Źródło: il. E. Romaniak

Fig. 8. Balneal Institute – view of the connection of the pavilion A and D. Source: E. Romaniak

THEATRICAL CHARACTER OF THE MODERNISTIC SPA ARCHITECTURE IN THE RABKA-ZDROJ CITY – COMPARATIVE ANALYSIS OF SELECTED BUILDINGS

1. INTRODUCTION

Recently, an increasing unawareness and indifference is noticeable towards the health resort architecture of Rabka-Zdroj. *It is taking place despite city's great natural, landscape and cultural values.*

Political transformations and a change of treatment's profile caused numerous changes in the way of buildings' utilization. Therefore, changing users' needs initiate changes in an architectural form and an organization of urban complexes in health resorts. A lack of place identity leads to a devastation of existing, fine examples of architecture. A lot of buildings fall into ruin, others are remodeled or demolished. New and chaotic investments lead to an increasing disorder in urban space and aesthetics of a rising architecture [8].

The aim of this publication is to present the architectural heritage of Rabka-Zdroj. To draw the attention on a city's modern health resort architecture and its particular value as a cultural and historical heritage. To show common characteristics for selected examples and modern issues with their further existence in relation to changing needs.

The other goal is to introduce and describe this architecture by analogy to the field of theatre using *common arts*⁵ features. The comparison the world to a theatre has a long tradition. A relation between human and space works in a particular way in a theatrical spectacle. The space is one of the spectacle's building elements [2]. Through analogies, the chosen buildings were put to analysis in the context of city's spectacle.

Comparing buildings by analogy with formation and influence of space in a theatric spectacle with an architectural space in a city and their impact on human gives an opportunity to look at architecture from a different perspective. This kind of an interdisciplinary way to describe architecture may broaden capabilities to evaluate and understand the related

⁵ *Unity of arts makes it possible to equate them, thus pointing to the differing elements. All art share a common structure (composition), the course of the creative process, the materialization of work [5, p. 53].*

issues, thus contributing to better understanding between architects and people from different professions.

2. DISCUSSION OF SPECIFIC EXAMPLES

Location in the expanse of the city

The period of the greatest development of the city fell to second half of 20th century, when in response to increasing demand many new buildings were raised. Among them, chosen by me for the analysis, the following resort buildings: Cegielski Spa (1), Center for Health and Beauty – Balneal Center (2) typical examples of Rabka's architecture of the time period.

They are located in different parts of town. Cegielski Spa (Fig. 1) sits on the southern slope of Bania mountain. The Balneal Institute building (Fig. .1) is located in the center of the city, where it is accessible to a wider group of patients. Both of them are within the protective zone A of the resort⁶, that is, the area dedicated to spa visitors. The shape and utilization of this area should provide optimal conditions for health care. This area forms a strict protective zone and is a functional extension of spa resort buildings built therein [4, p.11]. Analysis of the locations by the type of meso-climate gives as follows: building 1 (Fig.1) is found in climate class B of type I (valley subsidence) subtype IC (the area of valley slopes warmer and drier nights), building 2 (Fig.1) is found in climate class D, also of type I (valley subsidence), but subtype IA instead (that is, the bottom of valleys, the most contrasting conditions)⁷.

The Balneal Institute is in a less favorable location when compared to other buildings with regard to meso-climate. Nevertheless, it is the functional center of the resort, located in the valley of Słonka river, from which spa resort buildings spread radially throughout valley slopes. The relevance of meso climate is reduced due to a relatively short time spent there, mainly during treatment. For spa building 1 (Fig.1), where long duration of residence is considered, meso-climate conditions are very favorable. In addition, radial location positively reflects on density of buildings and number of patients grouped in the given area, which was determined by separate legal requirements regarding health resorts, specifically, the minimal amount of green area per patient. It is worth to note here, that *Miejscowy Plan Ogólny Miasta i Gminy Rabka 1975–1990 (General Plan for the City for years 1975–1991)* assumed the development of health resort and expansion of existing Spa Park to "Upper" Park on the slope of Bania Mountain [4, p.36].

Cegielski Spa Resort

An example of health resort architecture – formerly a spa. Currently, it offers comfortable apartments with sleeping room, living room with balcony, bathroom and kitchen annex. Also within the building, there is a kindergarten, a café, a small library, sports equipment rental and a number of other services. On the grounds of the complex there is also an open swimming pool with heated water and sports fields.

The building is positioned on the southern slope of the Bania mountain, by the Na Banię street. It is located with relation to the four cardinal directions and natural shape of the terrain in such way that rooms would receive more sunlight from the south side. The added benefits are opening views: panoramic view of Rabka (south-west side) and a forest, visually closing the horizon on south-east.

The complete form is subdivided into four main permeating blocks, differing in height (2 and 3 floors). The blocks are simple, roofs are flat with outlined attics, which results in

⁶ Based on illustration from *General Plan for the City Rabka from years 1975–1990* [4].

⁷ Based on map: *Rabka – bonitacja terenu według typów mezoklimatu*, 1974.

clear composition. Parts A and C (Fig. 2) of the building, containing mainly apartments, are visibly elongated with relation to contour lines of the terrain. Volumes B and D (Fig. 2), which host supporting functions of the object, along with administrative and technical areas, while dividing perpendicularly parts A and C (Fig. 2), also have their longer side perpendicularly to the contour lines of the terrain. In front of the building, from south - west side, the swimming pool and sports fields are located. On the opposite side, from the north, there is a parking lot and the main entrance to the building (Fig. 3). Divided into smaller volumes, parts A, B and C (Fig. 2) permeate each other giving certain lightness to the form of the building. Thanks to that, the building is not imposing and it fits into the context of surrounding architecture at the same time, creating an appealing sculptural form. The elevations of the building visibly fit into the terrain thanks to the use of horizontal divisions. The horizontal direction is emphasized by band location of windows, attics, foundations and balustrades of balconies inlacing volumes A and C (Fig. 2). The belts created that way on the elevation visually extend and flatten the building, which seems to adhere to the terrain. The horizontal direction is interrupted by parts B and D (Fig. 2). The natural shape of the ground is utilized, the elevation differing in height is waving along the contour lines (Fig. 3).

The reinforced concrete mullion-transom construction enabled, among others, the use of strip windows. Materials used to finish off the building harmoniously complete the concept. The rawness of plasters is juxtaposed with wooden details of balustrades and stone foundations.

The current colors are diversified to those of natural materials (grayness of stone, dark brown of wood) and two plasters in beige-orange shades. The color composition naturally underlines the horizontal direction.

The characteristic element of the building is the blue neon light on the attic of part A with the logo of the resort: "Sanatorium Cegielski" ("Cegielski Spa") (Fig. 6).

From the theatre's field point of view the building is deliberately composed into the terrain, by means of using of natural light, and dense, low volume. Finishing southern elevation with a neon light underscores the importance of the frame from the city side, both during the day and night. The background for the light shades of the building in the foreground is provided by the forest, taking different shades of green, depending on the time of day and season of the year (domination of coniferous trees). The wooden balustrades and stone on elevations is a form of reference of foreground to both background and context.

Center for Health and Beauty – Balneal Institute

Object created as a base for treatments in the resort, with additional supporting functions on the ground floor. While the main treatment function has been preserved, the overall distribution of space and the proportions of the health related and supporting commercial functions has changed. The treatments are available to all patients and based mainly on Rabka's natural riches – brine.

The Institute is located in the center of Rabka Zdroj, by Orkana street. In the immediate area, there is a bus station, amphitheater, a number of commercial buildings, cultural objects and Spa Park. The health resort buildings are radially spreading from this place. The Balneal Institute building is located next to historical Resort Café. The location is fully justified given the functionality and accessibility. The complex complements the line of facades from the side of main promenade and develops alongside the Słonka river.

The form of the complex consists of four two and three story buildings (A, B, C and D – Fig. 4) which are connected by links on the level of first floor or first floor and ground floor at the same time. The volumes of segments A, B and C (Fig. 4) on the ground floor on external sides have arcades and glazing. The spaces created that way serve as natural

conduits for pedestrians, connecting interior of the buildings with exterior, and implying lightness in the reception of the building (Fig. 9).

The four main volumes, being cuboids, including links and retaining wall from the south generate an internal plaza, and overall, with interior, create a closed space. The roofs are flat. Internal area is treated both as having a supportive functions and technical access routes. The volumes differ in height which is a result of the natural shape of terrain. The retaining wall rises up to the level of first floor on southern side (the decline of the slope in north direction) and shapes the terrain in a way that allows for additional illumination of the area from southern side. In a fault that was created, a tank for heating oil was buried along with several maintenance rooms. The terrain differences were used to create an external terrace by the D building (Fig. 4).

In the elevations – by means of strip windows and horizontal belts of lining of darkly painted natural wood – a horizontal line was emphasized. The different function of the ground floor is underscored by foundations made of natural stone raising up to the level of first floor. Arcades lift the building off the ground, adding lightness to the form (Fig. 5, 9). Mullions in the arcades and windows give a vertical rhythm. Glazing blurs the line between interior and exterior. The green area surrounding the building completes the picture.

The construction is a mullion – transom reinforced concrete. The elevation consists of three main materials that form a set of three colors: natural stone – beige, forming a pattern of elements with straight edges, natural wood – painted dark brown and light gray textured plaster.

The heating of the complex has been solved in an interesting fashion. The boiler room is located in building C (Fig. 4). One of the available fuels was oil supplied from a silo hidden in the ground. Hot air was transferred to all buildings by a system of air ducts. The distribution of air started through main underground arteries that housed other installations, and subsequently it was divided to floors and, finally, rooms⁸.

By using analogies to the theatrical spectacle we observe architecture in naturally limiting its spatial elements, which create frames of an architectural spectacle. The frames are divided into 3 groups: object – view from the outside, from inside of the buildings – technical functions, internal plaza and frames "in between" – all arcades, border between interior and exterior. The object, with its play, attracts attention and invites interaction, underscoring in this way its designed architectural function. An important element is the belts of wooden lining which, as a detail, complete the sophisticated feelings. On one hand, they elicit the perception of consistency with the surroundings and nobility through material references. On the other hand, neglected they show some defects, which can stem from economic conditions or insufficient awareness of the maintenance needs of the building. In the light of the above, it is worth considering if natural material - refined but requiring noticeable attention to maintenance – could be replaced with a different one, imitating the original, but considerably easier to care for. Such endeavors are successfully utilized in theater. The goal kept in mind is inducing a desired visual reception in viewers.

3. SUMMARY OF ARCHTECTURAL ANALYSIS

According to the conducted analysis, from architectural point of view the described buildings exhibit features of functionalism, due to a number of solutions characteristic to that principle. It follows from complete dependence of form to functionality. It is also very visible in location of the buildings in accordance to the cardinal directions and way of distributing functionality, completely submitted to maximizing the illumination of utilized

⁸ Based on documentation: *Zakład Przyrodolecznicy PPU w Rabce Zdroju projekt techniczny* [9].

space: rooms and areas for patients. In addition, the buildings have features of international style: simple construction, application of "human" scale without monstrous exaggerations, cubic forms, asymmetry, division of volume into smaller elements, tying exterior with interior, using skeletal structure, attention to visual attractiveness of all sides of the building. The discussed buildings are something of a duplicated matrix, they do have their own individual features though, differentiating them within a single style. They have characteristic elements in the shape of the volumes (position, battens, arcades, links, terraces, also a number of other technical solutions) [6, p.170,184].

The differences between them are individual features visible in details of finishing like the neon light at Cegielski Spa or wooden finishing on the walls of Balneal Institute.

Tab. 1. Summary of buildings' features in terms of architecture Specification of main architecture attributes of the buildings. Source: author's personal studies.

ARCHITECTURE	CEGIELSKI SPA	BALNEAL INSTITUTE
LOCATION	Cardinal directions – south-west slope, parallel to contour lines	Comfortable localization in the center, adapted to existing buildings in the area
CONNECTION TO THE TERRAIN	Partial use of terrain to hide technical infrastructure, swimming pool	Terrain used to hide technical infrastructure, glazing at the ground floor, pedestrian traffic naturally permeating from the inside, arcades
VOLUME	Permeating volumes, elongated shape, flat roof	4 linked structures, retaining wall shaping a plaza, allowing for illumination of the building, arcades, flat roof.
ELEVATION	Emphasis on horizontal direction, strip windows, wooden balustrades of balconies, plaster	Emphasis on horizontal direction, strip windows, lining of wood, wooden balustrades of stairs, textural plaster
MATERIALS AND COLOURS	Plaster – beige and orange, natural stone – beige, wood dark brown, surface concrete slabs	Textured plaster – light gray, natural stone – smoothly cut edges of the elements – beige, wood – dark brown, surface – granite, concrete pavement
DETAILS	Neon light, wooden balustrades	Wooden lining in a horizontal belt between windows and attic, open-work stairs

By summing up the above examples in terms of theatrical spectacle, we can see those theatrical features, due to use of such means as light, composition and natural features of materials. Changes and visual metamorphosis of the buildings throughout the day, changing seasons translate to the changes of stage setting in theatrical terminology. The way the objects interact with their surroundings and subjective reception of viewers is the theater of architecture. The Architect in this case fulfills the role of a stage designer, creating according to someone else's scenario (imposed functionality). The difference stems from the nature of architectural creation, which is more durable, and for long years becomes a witness to the dramaturgy of times of its creation [1, p.161]. Moreover, the performance is continuous in time. There are also more variables, from changes of light throughout the day, weather, seasons, through surroundings to alteration of functional needs that necessitate modifications in the structure of the spectacle. Buildings, after a time, reveal their defects, the materials used are put to the test, and unmaintained – deteriorate. Above all though, they are constantly reviewed by their recipients, that is users and spectators.

Tab. 2. Summary of buildings in terms of theatric spectacle. Source: author's personal studies.

THEATER	CEGIELSKI SPA	BALNEAL INSTITUTE
INCORPORATION, VIEWS, FRAMES	Deliberate use of light in the most commonly viewed frame visible from the city, uniform and distinct, maintaining a low height	Size of the frames similar, the building is recognizable from all sides
THEATER	CEGIELSKI SPA	BALNEAL INSTITUTE
USUNG SURROUNDING AREA AS BACKGROUND, MEMORY OF THE PLACE	Using background in contrast to the volume, verticality of trees is juxtaposed to horizontal elevation, dark green to light shade of el.	Terrain used to hide technical infrastructure, permeating of interior and exterior
FORM (composition open - closed, unsaid elements, hidden - revealed elements)	Closed form, technical function partly hidden, breaking apart of the uniform volume changes its reception	Composition partly open, permeating with surrounding area, viewer can go into the structure
PICTURE	Emphasis on cardinal directions, clear linear picture underscoring the shape of terrain	Horizontal lines of line windows juxtaposed with vertical lines of mullions in arcades and windows, lightness my lifting the building through arcades on ground floor
DETAIL AND ITS PERCEPTION (inducing sophisticated feelings)	Blue neon light – characteristic and recognizable	Wooden lining - natural wood adds refinement - if not cared for, quickly mars the view - feeling of sloppiness

4. CONCLUSIONS

The conducted analysis demonstrates a modernistic architecture, which is the dominant feature in the health resort complex of modern Rabka. The comparison is an attempt to view it both from architectural and theatrical viewpoints.

Both buildings exhibit the architectural tendencies of the times of their creation and form a domestic historic heritage, a proof of advanced healthcare and prosperity of that time. They show an interesting example of and emphasize the renown and status of the health resort. Currently underappreciated modernistic buildings in Rabka are a fine example of well thought-out architecture of a spa, with high aesthetic value, and engineering ingenuity of the times. They are interesting to mention in the context of architectural traditions of Rabka, that, at the historical turning point, boldly invested in buildings that followed contemporary trends in both national and international architecture.

On the other hand, viewing both buildings in terms of an architectural spectacle enables the perception of their theatrical character. This particular feature, which mainly accompanies architecture of utilities and special purpose buildings (e.g. health resort complex architecture), determines an outstanding attraction and a riskiness of solutions, novelty and unusualness. It comes from specifics of artistic, plastics or carving works. The spectacle features apply not only to the use of harmony and composition's elements for designing, but to various actions taken from theatre: scenography, direction, technical or artistic acts (e.g. intensity, color, type of light or sound). By using them, even intuitively, designer uses the whole range of endeavors and actions characteristic to professions associated with a theatric spectacle. Incorporating a new point of view on architectural creation further enables a deepened understanding on many different levels of its reception.

Changes in the structure of Rabka-Zdroj are inevitable, if only because of slow decline of health resort functions in favor of a general tourism. What actions should be undertaken to correctly change that function while preserving the most important features of spa buildings?

The problem is very complex, *as the needs and requirements are doubled due to coexistence of both citizens and patients in the same space* [7, p.190]. The ways of spending time, needs, wants and, as a result, the perception of architecture and architecture in the city area and landscape are different. How to find a common denominator and, at the same time, way of expressing the issue so that it would be more accessible to people outside of professional architectural circle? This is the question for designers, but with mutual understanding between them, local society and users – all of those groups interested in a good condition of the health resort and its continuing existence.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Barucki T., *Architekci polscy o architekturze 1909–2009*, Warszawa, Salix alba 2009, ISBN 978-83-923106-6-7.
- [2] Braun K., *Przestrzeń teatralna*, Warszawa, PWN 1982, s. 181–182, ISBN 83-01-03100-X.
- [3] Franta A., *Reżyseria przestrzeni – o doskonaleniu przestrzeni publicznej miasta*, Kraków, Wydaw. Politechniki Krakowskiej 2004, s. 50– 51.
- [4] *Miejscowy Plan Ogólny Miasta i Gminy Rabka 1975– 1990*, t. 1, Kraków 1974,
- [5] Mizia M., *Architektura w przestrzeni sztuk*, Rzeszów, Wydaw. Politechniki Rzeszowskiej 2013, ISBN 978-83-7199-767-9.
- [6] Trzeciak P., *Przygody architektury XX wieku*, Warszawa, Nasza Księgarnia 1974, ISBN 83-215-4045-7.
- [7] Węclawowicz-Bilska E., *Mieszkać w uzdrowisku*, Politechnika Krakowska, *Czasopismo Techniczne*, Architektura 2007, z. 1-A/2007, s.190.
- [8] Wójtowicz-Wróbel A., *Zachowanie tożsamości miasta w obliczu przemian przestrzennych – przykład Rabki-Zdroju*, Politechnika Krakowska, *Czasopismo Techniczne*, Architektura 2009, z. 2-A/2009, s.169–174.
- [9] [9] *Zakład Przyrodolecznicy PPU w Rabce Zdroju – projekt techniczny*, B.P. i U.T.B.U. „Balneoprojekt”, mgr inż. arch. W. Dajewska, marzec 1975.

O AUTORZE

Autorka jest doktorantką na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Jest absolwentką zarówno Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, jak również Wydziału Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie (kierunek scenografia). W swojej pracy naukowej porusza zagadnienia związane z teatrem i architekturą, działa na styku tych dziedzin, badając ich wzajemne oddziaływanie.

AUTHOR'S NOTE

The Author is a PhD student at the Faculty of Architecture at Cracow University of Technology. She graduated at the Faculty of Architecture at Cracow University of Technology and in Stage Design at the Faculty of Painting of the Academy of Fine Arts in Cracow. Her work discusses the issues in related to theater and architecture, researches interference of those two disciplines on their borderland and examining their interaction.

Kontakt | Contact: e.m.romaniak@gmail.com